

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА
СОВЕТ НА ОПШТИНА КИЧЕВО

≡ ≡ ≡ Д-Р ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ ≡ ≡ ≡
≡ ≡ ≡ - ЖИВОТ И ДЕЛО ≡ ≡ ≡

**ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА
СОВЕТ НА ОПШТИНА КИЧЕВО**

**Д-Р ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ
- ЖИВОТ И ДЕЛО
(КИЧЕВО, 6 ДЕКЕМВРИ 1912 – СКОПЈЕ, 19 ЈУНИ 1980)**

СОДРЖИНА

Поздравна реч - Благоја ДЕСПОТОСКИ , градоначалник на општина Кичево.....	7
Поздравна реч - м-р Ѓорѓија САЈКОСКИ , претседател на Советот на општина Кичево	8
Д-р Симо МЛАДЕНОВСКИ ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ..	11
Душан РИСТЕСКИ Д-Р ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНА – ЧОВЕКОТ ШТО ЈА ПОНЕСЕ РЕВОЛУЦИЈАТА ВО КИЧЕВО И КИЧЕВСКО И НЕГОВИОТ ПРИДОНЕС ВО СОЗДАВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА	33
Д-р Ѓорѓи ЧАКАРЈАНЕВСКИ Д-р ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ НИЗ СПОМЕНИТЕ НА НЕГОВИТЕ СОВРЕМЕНИЦИ, СОБОРЦИ	47
М-р Соња НИКОЛОВА КРИЗАТА ВО ПК И НЕЈЗИНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ПАРТИСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО ЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА (1941-1943)	69
Д-р Тодор ЧЕПРЕГАНОВ ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ - ШЕФ НА ЈУГОСЛОВЕНСКАТА ВОЕНА МИСИЈА ВО ФРАНКФУРТ (ГЕРМАНИЈА) (1945 – 1948)	85
Д-р Мишо НЕТКОВ НЕКОИ МОМЕНТИ ОД ЖИВОТОТ И ДЕЛОТО НА Д-Р ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ ВО СЕЌАВАЊАТА НА СОВРЕМЕНИЦИТЕ	97

М-р Александар СИМОНОВСКИ ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ НИЗ СЕЌАВАЃАТА НА НЕГОВАТА СЕСТРА ВАСИЛКА ПОЛЕЖИНОСКА - КАТАЛИНИЌ	104
М-р Марјан ИВАНОВСКИ ВЛАДИМИР ПОЛЕЖИНОСКИ ВО МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИОГРАФИЈА	117
ПРИЛОЗИ	123

Проф. д-р Тодор Чепреганов

Институт за национална историја

СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО ВО БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ
(СЕЌАВАЊА НА ОЧЕВИДЦИ ВО ИЗВЕШТАЈОТ НА КАРНЕГИЕВАТА КОМИСИЈА)

Колективната меморија претставува заеднички интерактивен процес каде луѓето се идентификуваат себе си со настани, институции и вредности. Што е позбиена, поединствена заедницата посилен е историскиот идентитет и колективната меморија.

Сеќавањата не се ништо друго туку конструкции, не автентични искуства. Како такви, од време на време, ние како личности, а и секоја генерација посебно правиме реконструкција на сеќавањата во текот на животот. Нешто додаваме, нешто одземаме. Сигурно дека она што било причина за одредени трауми настојуваме да го забораваме или со тек на генерации ќе го претвориме во безначаен дел од сопствената историја. Имено, преку интеракција и комуникација сеќавањата можат да станат организирани. Тоа може да се прави и да се случува во рамките на една генерација или меѓу генерациите. Имаме случаи кога одредени заедници ги прислуваат своите членови со одредена цел да гледаат на настаните од историјата. А тоа се прави единствена за да се консолидира, зацврсти групниот идентитет.

Самата историјата не е ништо друго туку уметност на колективната меморија. Со еден збор ние сите како да сме потопени во море на знаци кои се однесуваат на минатото. Национални сеќавања, комеморативни говори, приказни кои се кажуваат на фамилијарните дружења, напишани сеќавања во локалните весници, филмови, историски документарни филмови, научни историски студии и конференции, школски учебници-сите тие во себе содржат симболи и слики кои формираат претстава за историската свест, она што се нарекува историска култура. Очигледно е дека историската култура не е хомогена. Времето и општествениот развој (политички, етички) имаат удел врз претставата на минатото и оставаат свои траги. Во тој контекст колективната меморија се чини дека е една затворена и замрсена површина од мисли и примери, со различна големина, боја и материјал и тие, како и да е, може да се “читаат” во нивната конкретна форма на изразување.

Колективната меморија може да се замисли како магацин на заеднички културни слики, нарации и идеи за минатото. Колективната меморија не е статична, но таа може да се менува и оспорува.

Сигурно дека денешните генерации не ги паметат настаните во кои тие директно не учествувале. Во тој контекст Балканските војни не можеме да ги паметиме онака како што таа навистина се случила. Се што ние знаеме за таа војна е она што политичарите, дипломатските лица, преживеаните војници, го пренеле на нас преку нивните дневници и она на што се сеќаваат преживеаните. Ние не се сеќаваме на тогашните настани, но нашите сеќавања се градат врз база на

големиот број истории, романи, поеми за војната кои ги читаме, фотографии, филмови, видео сведочења што сме ги виделе со тек на години.

Несомнено дека еден од изворите за она што се случувало во текот на Балканските војни на територијата на Македонија е Извештајот на Карнегиевата балканска комисија.

Она што можело да го заклучат членовите на комисијата било дека „палењето на села и егзодусот на победеното население е нормален и традиционален случај во сите балкански војни и востанија. Тоа е обичај на овие народи. Она од што самите страдале, им го нанесуваат, од своја страна, на другите. Тоа би можело да се избегне само со императивни наредби од Атина, Белград и Софија и само тогаш ако црквата и востаничката организација би ја поддржале решеноста на владите. Еден општ апел за хуманост, всушност, бил објавен од македонската востаничка 'внатрешна организација', но се чини дека имал мало дејство". Несомнено, според Комисијата „пустошењето, за жал, не било најлошиот од инцидентите што ја извалкале ослободителната војна"¹, посебно го нагласиле „систематското прогонување на муслиманите" во североисточна Македонија од страна на победничкото население.² Како пример Комисијата ги наведува убиствата кои се случиле во Струмица, и дека истите инциденти се случувале и на други места но во „помал обем". Информациите што ги добивала комисијата доаѓала од „преживеаните муслимански угледни луѓе од градот...од еден американски господин кој го посетил градот набрзо потоа и од еден бугарски службеник".

Според податоците до кои дошла комисијата Струмица во есента 1912 година била под мешана контрола. Во струмичкиот гарнизон се наоѓала српска војска, а имало и еден помлад бугарски цивилен службеник. Исто така тие истакнуваат дека во градот биле присутни и „бугарските востаници"³ во голем број. Во градот била формирана комисија со која претседателствувал српскиот командант, мајорот Грбиќ, а со него седеле двајца помлади српски офицери, бугарскиот потперфект, поручникот Никола Вулчев, водачот на „бугарските чети",⁴ војводата Чеков (или Жеков) и некои од водечките граѓани.

Несомнено дека во Првата балканска војна сојузничките балкански држави носени од идејата за „ослободување" на териториите под управа на Османлиската Империја делувале заеднички по ослободувањето на градовите и селата во Македонија. Меѓу нив доаѓало до збратимување носени пред се од идејата дека по „ослободувањето" на Македонија ќе завладее мир. Сите активности на сојузничките балкански држави биле насочени кон муслиманското население. Поради тоа, по „ослободувањето" на Струмица „ослободителите" почнале да одат од куќа во куќа и да ги разоружуваат „месните муслимани од градот". Но исто така во таа ситуација на биле чести и

¹ Се однесува на акциите и однесувањето на на балканските држави кон муслиманското население во текот на Првата балканска војна. И за Комисијата балканските војни биле „ослобоителни" и покрај фактот што се работело за делење на територијата на Македонија и македонскиот народ.

² Поранешните Балкански војни (1912-1913). Извештај на Карнегиевата балканска комисија. Култура, Скопје, 2000, 105.

³ Се однесува на четите на Македонската револуционерна организација.

⁴ Се однесува на четите на Македонската револуционерна организација.

„убиства на муслимани...вршени по улиците“. Со цел таквата тенденција да не премине во „безвластие“ била издадена наредба со која им се забранувало „на сите муслимани да излегуваат од дома, со закана со смрт“ Од своја страна формираната месна комисија преку „еден жандарм и еден српски војник оделе од куќа до куќа повикувајќи ги еден по еден пред комисијата“. Доведениот муслиманин излегувал пред членовите на комисијата и мајорот Грбиќ ги прашувал „Дали е добар или лош. Немало дискусија ни одбрана...Еден глас бил доволен за осуда. Одвај еден од десетмина од оние што биле повикувани ја избегнувал смртната казна...“.⁵

Исто така Комисијата посетила логор во непосредна близина на Солун каде водела разговор со „муслимански бегалци“ од селата близу Струмица. Тие истакнувале дека заминале под притисок. Истакнувале дека слушнале дека „другите села биле запалени, откако селаните заминале, а некои од нив навистина ги виделе своите села во пламен“. Се жалеле дека во логорот каде се наоѓале четири дена не добиле никаква храна. Според она што го изјавувале не сакале да заминат за Мала Азија, ниту пак да се населат на грчка територија. Според Комисијата муслиманските бегалци не гледале „воопшто ништо добро пред себе“. На членовите на Комисијата муслиманските бегалци од селото Једна-Кук во близината на Струмица и раскажале на Комисијата што се случило во текот на Првата балканска војна во нивното село. „Бугарските банди“⁶ пристигнале пред регуларната војска и му наредиле на целото машко население да се собере во џамијата. Тие биле застрелани и им биле украдени вкупно 300 лири. Осумнаесетмина од побогатите селани биле врзани и однесени во Босилово, каде што биле убиени и запалени...“.⁷

Меѓутоа, односот се променил во текот на Втората балканска војна кога довчерашните сојузници станале сурови непријатели. Во својот извештај членовите на Комисијата можеле да констатираат, од кажувањата на селаните, за „нечовечкото постапување на кое биле изложени од грчките офицери и војници“. Тие раскажувале дека во селото Орманово „командантот на Петрич ги затворил сите мажи во полицијата, каде што биле чувани без храна три дена и малтретирани од грчките војници...Сите жени и сите девојки на осумгодишна возраст биле затворени во една куќа и силувани. Истото се случило во Босилово, Дабиле и Робово. Во последното село грчките војници го врзале свештеникот и ја силувале прво неговата ќерка а потоа други жени, пред негови очи. Потоа го застрелале свештеникот и ќерка му и го запалиле селото“.⁸

Исто така од искажувањата на очевидците Комисијата дознала дека „две третини од градот Струмица биле запалени, посебно 'гркоманските' и турските квартави и некои грчки куќи во бугарскиот квартал, заедно со јавните згради и касарните“. Обидот на Грците да го запалат „бугарскиот квартал“ било спречено од г. Купер, американски протестантски мисионер од Солун. „Г. Купер отишол

⁵ Ibidem, 106.

⁶ Се однесува на четите на Македонската револуционерна организација.

⁷ Ibid., 324.

⁸ Ibid., 370.

до грчкиот командант и го молел да престане со палењето, изјавувајќи дека ќе се жали до британскиот конзул во Солун". По оваа интервенција по наредба на командантот било запрено палењето на кварталот. Комисијата располагала и со фотографија испратена од г. Купер до британскиот конзул од запалената Струмица од страна на Грците. Исто така тој известува дека и „новата бугарска црква, цврста камена зграда, е наполовина уништена од бомбите што Грците ги ставиле во неа за да ја дигнат во воздух. Бугарските болници се исто така во пепел, а ранетите Бугари кои останале таму биле оставени без нега и храна. Грчките стражари го зеле сиот леб, млекото итн. кои добрите жени од градот им го носеле на војниците. На крајот ранетите војници биле затворени во турската кула, која била запалена". Известувачот од Комисијата ќе забележи дека „нивните јагленосани тела се уште лежеа таму на 16 септември кога Грците го евакуираат градот".⁹

Комисијата известува и за изгорени села на територијата која ја опфаќала Струмица и нејзината околина. Комисијата истакнува дека „списокот на изгорените села што следува ќе се види дека е точен во смисла што не содржи ни едно село кое не било запалено". Тие истакнуваат дека „списокот влучува и некои турски села на бугарска територија изгорени од Грците и неколку села изгорени од Србите..." и потенцираат дека „огромното мнозинство од селата, меѓутоа, се бугарски села запалени од грчката војска во нејзиниот марш на север".¹⁰ Според информациите со кои располагале бројот на изгорените села вклучени во списокот изнесувал 161, а бројот на изгорените куќи бил околу 14.800. Според нивните сознанија „единаесет бугарски села" биле запалени од Грците. Во Дабиле биле запалени 50 куќи, во Ново Село 160 куќи, Вељуса, Монастира, Сврабите, Попчево 43, Костурино 130, Раборци 15, Шам-Чифлик 20, Балдевци 2, Зубово 30. Грците запалиле девет турски села: Амзали 150 куќи, Гечерли 5 куќи, Чанакли 2, Ново-Махала 2, Еднокуково 80, Секерник 30, Сушица 10, Свидовица 10, Борисово 15, како и две патријаршиски села, Мокрени 16 куќи и Мокриево 10 куќи, „со три четвртини од градот Струмица, околу 1.000 куќи и дуќани". Вкупниот збир изнесувал 1.620 куќи.¹¹

Во својот извештај Комисијата се осврнува и на бегалците од Струмица кои нашле прибежиште во Кукуш. Од она што можеле да го констатираат по увидот во состојбата со бегалците било дека „тие, всушност, воопшто не се Грци туку Словени, најголемиот дел двојазични, кои и припаѓаат на грчката партија и на патријаршиската црква".¹² Бегалците од Струмица во Кукуш логорувале меѓу урнатините и во куќите кои не биле зафатени со пожарот или во импровизирани засолништа. Бегалците од Струмица се надевале да ја видат „'Нова Струмица' како се крева од пепелта што некогаш била бугарски град".¹³

⁹ Ibid., 370-371.

¹⁰ Ibid., 361.

¹¹ Ibid., 361.

¹² Ibid., 140.

¹³ Ibid.

Комисијата по сето она што можела да го види и собере како сведоштво можела само да заклучи дека „раширеното и речиси општо лошо постапување со жените и девојките од страна на војниците на трите нации оставило зад себе морални последици што не може да се проценат“. Во тој контекст тие ќе продолжат „...И меѓу регуларните војски и меѓу нерегуларните чети кои ги придружуваа војските имаше многумина од долен, криминален, дури бестијален тип, без човечки чувства и без грижа за цивилизираните стандарди, кои беа готови во секое време да прават свирепи дела; а историјата на Првата војна, колку и да била возвишена во целта, е извалкана со многу палежи, убиства и повреди за кои не е можно да се даде никаков изговор“. Според нив моралните резултати и последици биле најстрашни од Втората балканска војна бидејќи „нациите кои биле во сојуз и барале помош од Небото во една војна за спас, наеднаш се разбудиле за свирепа омраза едни спрема други. Националната љубомора и огорченост, алчноста за територијална експанзија и меѓусебната недоверба биле доволни да ја покренат и туркаат напред најнесаканата и најбруталната војна на модерните времиња. Оние што се бореле рамо до рамо кај Чаталца и Едрене сега биле готови да се убиваат, да се осакатуваат и да се измачуваат едни со други“.¹⁴

Уште повеќе според нив „...легитимното национално чувство кое инспирира акти на хероизам и извртениот и шовинистички национализам кој води кон злостор се премногу блиску поврзни состојби на колективниот ум...ние ги гледаме како оправдани и легитимни, дури и им се восхитуваме на делата и манифестациите со кои националноста го брани своето постоење...но кога истите тие националности преминуваат од одбрана во напад и наместо да го обезбедуваат своето постоење почнуваат да посегаат по постоењето на друга национална индивидуалност, тие прават нешто незаконско, дури злосторничко...збрканата заплетканост на балканските национализми не може да се расплетка ни со обидите за асимилација по секоја цена, ни со нова преселба. Но во случајот со македонските Словени во грчка Македонија секоја национална група има потреба од заштита од некоја соседна држава Романците, Бугарите, Турците, Грците дури и Србите...“ и на крајот заклучуваат дека „Букурешкиот договор треба да се ревидира и да се комплетира во таа смисла, ако не треба да биде прекршен од некој нов каприц на историјата“.¹⁵

Комисијата била сосема во право во однос на своите заклучоци. Единствено Комисијата, имајќи го предвид периодот за кој се работи, во целиот извештај не споменува Македонци. Ги именува како „Бугари“, Словени или како „македонски Словени“. Дали тоа било одраз на самото именување на интервјуираните или таквото именување е дело на членовите на Комисијата останува отворено прашање?

¹⁴ Ibid., 311-312.

¹⁵ Ibid., 244-245.

